—04
«ENTREACTES»
Tardor
2017
Edició digital

GIRONA CULTURA

«ENTREACTES»

FANIA OZ-SALZBERGER
per Marcela Topor

CARLES CONGOST
per Mercè Sibina

—04
«ENTREACTES»
Tardor
2017
Edició digital

FANIA OZ-SALZBERGER

Catedràtica d'història del poble jueu, a la Facultat de Dret de la Universitat de Haifa (Israel), Fania Oz-Salzberger és especialista en il·lustració alemanya. "No puc demanar en un restaurant el menú en alemany però puc llegir Kant", diu rient.

La historiadora i escriptora Fania Oz-Salzberger (Hulda, 1960), autora del llibre *Los judíos y las palabras* (Siruela), juntament amb el seu pare, el prestigiós escriptor israelià Amos Oz, va tornar a Girona 28 anys després d'haver-hi vingut per primera vegada, una tarda calorosa del mes de juny passat. Va venir per parlar sobre jueus i paraules i laïcitat, de continuïtat i futur, i de la seva peculiar història amb Girona.

La seva conferència "La identitat jueva més enllà de la religió" va servir de cloenda del cicle "La identitat des de l'absència" que es va celebrat al pati del Museu d'Història dels Jueus.

TEXTOS:
MARCELA TOPOR
FOTOS:
EVDOKIM PEREVALSKY

Es defineix com a racional i laica però afirma que té una relació quasi mística amb Girona. Com s'explica això?
És cert que sempre he estat una científica racional però us ho creieu o no, tinc una relació mística amb Girona. Jo crec que és com a conseqüència d'un seguit de fets que m'han passat al llarg de la meva vida, que m'han fet arribar a aquesta conclusió. I el primer problema que se'm presenta a l'hora de donar una conferència sobre la visió no religiosa del judaisme és tenir aquesta relació mística amb la ciutat. Per això estar avui aquí és molt especial per a mi, no és qualsevol acte en un lloc qualsevol.

Què significa Girona per vostè?
La primera vegada que vaig sentir parlar de Catalunya era una adolescent. Vaig créixer en una escola d'un quibuts a Israel, vaig formar part del sistema quibuts tradicional. I, a la manera de la vella tradició sionista, passava els dies al quibuts i anava a veure el meus pares cada dia unes dues hores a la tarda.

Com era la vida al quibuts?
Era la manera com vivíem i no en coneixíem cap d'altra. Un dia, quan era a casa dels meus pares, vaig veure en una tauleta del menjador un llibre que em va cridar l'atenció: era la primera edició del primer llibre del meu pare que s'havia traduït al català: *El meu Mikhael* (Proa, 1973). Recordo aquell dia. Li vaig preguntar al meu pare quin era aquell idioma, i ell em va parlar sobre el català i sobre Catalunya, i com n'estava d'orgullós de tenir el seu llibre traduït al català a Barcelona.
Entre els centenars de traduccions dels llibres del meu pare, aquest és un que se'm va quedar i em va impactar, no sabia per què. En aquell moment jo encara desconeixia que tenia una connexió mística amb Catalunya. Recordo que després de les explicacions del meu pare vaig pensar que potser el que m'atreia era que els catalans i els jueus eren dues nacions que tenien un comú un sentit molt fort de la seva cultura i de la seva identitat, que intentaven sobreviure en ambients hostils. I que malgrat les dificultats, seguien lluitant.

El primer viatge aquí té un significat especial per a vostè.
Sí. Uns deu anys després em vaig casar. Tots dos érem estudiants israelians a Oxford i vàrem decidir anar de viatge de noces a Catalunya. Encara no sé per què! Era l'any 1989, abans dels jocs olímpics, abans de l'allau de turistes que hi ha ara a Catalunya...
Vàrem llogar un cotxe i des de Barcelona vàrem visitar el país, Montserrat i la costa. Vàrem arribar a Girona, ens vàrem allotjar en un hotel barat i un dia vàrem anar a visitar el museu jueu que ens van dir que hi havia al barri vell. Era molt petit, només hi havia poques sales, quasi buides. Nosaltres érem els únics visitants. Vàrem tenir una estranya sensació de soledat, de tristesa i satisfacció alhora: contenta perquè la ciutat estava plena de memòria jueva, però tristesa perquè estava bastant abandonada i tot semblava una mica artificial, i massa petit, com una ciutat fantasma. Aleshores no em podia imaginar que aquest museu petit era una llavor, i que a Europa al final dels anys 80, després de la caiguda del mur de Berlín i l'obertura dels països de l'Est, aquestes llavors començarien a brotar i aquest museu ara ha florit. Avui també és una metàfora del que passa en altres llocs d'Europa i la recuperació de la memòria històrica. Mai no vaig oblidar Girona, sempre es va quedar amb mi. Fins i tot aquell sentiment que vàrem tenir aquí, de ser els últims jueus de la terra.

Hi ha tornat, després?
He tornat moltes vegades a Barcelona, però mai més a Girona. Fins ara, 28 anys després. Estic molt contenta de veure com la vella ciutat és resplendent, de veure que aquest museu ha crescut, i que hi ha una comunitat i un gran interès a recuperar la memòria històrica.

I la darrera descoberta de la seva relació mística amb Girona?
Només unes setmanes abans de tornar a Girona vaig descobrir que havia estat molt ignorant tota la meva vida. Vaig descobrir que jo mateixa era una Gi-

El que m'atreia era que els catalans i els jueus eren dues nacions que tenien un comú un sentit molt fort de la seva cultura i de la seva identitat

rondí: la família de la meva mare, que ve de la Bessaràbia —avui, la república de Moldàvia— és a dir, que la branca Horowitz de la meva família eren uns Girondí, a través del rabí Isaiah Halevi Horowitz, la qual cosa fa de mi una Girondí de vuit o nou generacions enrere. Tècnicament i fins i tot genèticament i biològicament parlant, això em fa d'aquí. I fins fa poc no en tenia ni idea. Per tant hi ha d'haver alguna cosa mística. Només hi ha un problema; sóc totalment no creient, de fet no tinc ni un os religiós en el meu cos, però tot i així hi ha alguna cosa, que no és una coincidència, sinó alguna cosa relacionada amb el nostre sentit de pertinença jueva, i que té a veure amb el moviment i la continuïtat secular dels jueus.

Els orígens del seu pare són d'Ucraïna. Ja hi ha anat?

El meu pare encara rebutja tornar-hi, a Ucraïna. Per al meu pare, allò important són les paraules i les històries, no el passat físic. Jo sí que hi vaig tornar fa tres anys amb una televisió d'Israel, al poble de la meva àvia paterna, a Rivne (que abans es deia Rovno), situat al nord d'Ucraïna. Es deia Fania i va morir de manera tràgica quan el meu pare era un nen. Ella va enyorar tota la vida el seu poble, però no va poder tornar-hi mai més. I vaig créixer pensant que no ho necessitàvem, que allà no hi havia res per a nosaltres. Durant anys, el meu pare mai no em va explicar la seva història. Quan va escriure el llibre autobiogràfic *Tale of Love and Darkness* (un dels bestsellers més grans en la història de la literatura jueva) vaig entendre per què em deia Fania, i la seva veritable història. La meva experiència allà va ser una mica trista, perquè vaig trobar el lloc buit de memòria. Quan hi vaig arribar hi havia un festival molt gran, moltes famílies juntes, i la casa de la meva àvia encara continuava dreta. La família que l'havia comprat al seu pare, quan van haver de fugir del bolxevics, encara hi viu. La segona generació. Hi havia una gran festa i les dones anaven vestides amb el vestit ucraïnès tradicional, ballant i cantant. Jo tenia una mica de por perquè m'havien ensenyat que s'havia de témer els pagesos ucraïnesos. En els temps passats no havien estat precisament els nostres amics. Tot era molt festiu però jo no podia somriure, i em preguntaven per què. Estava trista perquè aquell indret el vaig trobar molt buit, malgrat que hi havia encara una petita comunitat jueva. No vaig trobar res per emportar-me de la casa de la meva àvia. Després van fer un pel·lícula basada en el llibre, que va dirigir Natalie Portman, en el seu inici com a directora.

Què tenen de diferent els sefardites i els askenazítes?
Hi ha algunes diferències, sobretot ara que tinc aquesta visió idealista des que sóc directora d'una escola a Estocolm on hi ha una gran barreja d'estudiants jueus de l'est i de l'oest. Els estudiants de l'est s'han hagut d'anar adaptant a moltes coses des del 1989. Jo tinc arrels en les dues branques, sefardita i askenazita. La meva família és la prova que la història dels sefardites i els askenazites és plena de camins secrets i hi va haver molta relació i intercanvi humà.

En el llibre *Los judíos y las palabras* diu que un dels mecanismes secrets de la supervivència jueva és la textualitat, la paraula i el debat. La textualitat va salvar la continuïtat de la cultura jueva?
No m'agrada gaire la paraula identitat, la considero una mica fatalista. Prefereixo utilitzar "pertinença". En el primer capítol del llibre que vaig escriure a quatre mans amb el meu pare, vàrem escriure el que és una de les frases més importats del llibre: "La nostra no és una línia de sang, sinó de text". Això vol dir que no venim de l'ADN, sinó d'un ADN textual; no heretem els nostres pares i avantpassats per la sang i la carn sinó per textualitat. Heretem a través dels llibres. Es tracta de transmetre coneixement a les noves generacions no a través de l'obediència i la submissió sinó de la conversa, el debat i els arguments. Per a nosaltres, les preguntes són més importants que les respostes. La metàfora moderna és el llapis de memòria que, per cert, va ser un invent jueu. El patrimoni històric jueu ha estat sempre així, anant pel món amb el nostre bagatge en un llapis de memòria.
La cultura textual oculta va florir després de l'època moderna. La nostra visió de l'ensenyament no té a veure amb obeir; l'altre motor important de la supervivència jueva no va ser ni tan sols els llibres: ens van ensenyar a no estar d'acord, a no obeir. Es tracta del repte de qüestionar, no pas de repetir el que t'han ensenyat i on saps i et donen les respostes, com passa en d'altres cultures i religions, també a la catòlica.
Això no és Woody Allen o Mel Brooks o Jerry Seinfeld o Sarah Silverman; és la manera d'argumentar, cridar i riure. No ho estic idealitzant, però aprecio la llibertat de qüestionar el poder i l'autoritat, que poden ser el teu rabí, el teu pare o els teus avis. O fins i tot Déu.

Es pot tenir un fort sentiment jueu i ser laica al mateix temps?
Això ho expliquem en un altre capítol del llibre, on ens preguntem: i si no hi ha Déu? Em vaig criar en un dels moments menys religiosos de la història de la humanitat i de la història jueva, en un quibuts en els 60 i 70, on érem laics des de feia unes quatre generacions. Les dels pares dels nostres avis, els hereus del liberalisme europeu, els hereus de la il·lustració jueva, que pensaven que pots ser un liberal europeu i un humanista universal. Una època en què el jueu nacionalista anava de bracet amb l'humanisme europeu i l'humanisme global. Era una generació meravellosa i optimista; era com una petita illa d'esperança humanista. En el quibuts hi havia una societat profundament justa, no perfecta naturalment, no religiosa però també molt jueva. I no hi havia cap problema. Vaig créixer ni tan sols sabent que podia haver-hi un problema en ser laica i profundament jueva. Encara hi ha alguna gent que em pregunta: pots ser jueva i no creient? És clar que puc ser-ho!

És partidària d'una visió més oberta del sionisme.
Jo en dic sionisme centrífug, que vol dir expandir la cultura jueva en el món. Hi ha tanta cosa per donar i compartir i escampar-ho pel món: art, cinema, literatura... Uns dels meus avis era bibliotecari al quibuts i li encantava cantar les boniques cançons *hazanut*. Se sabia la Tanakh de memòria. L'altre avi era un mestre de Jerusalem que sabia 17 llengües, feia recerca amb textos antics i se sabia el Talmud de memòria. No van trobar mai cap contradicció entre ser ciutadans del món, el sentit de pertànyer a la humanitat en el primer lloc, i el fet de ser jueus. El simple fet que ara ho he d'explicar al cinquanta per cent dels israelians és com una cosa relativament nova per a mi.

En el seu treball explica que els llibres són una de les característiques definitòries de la cultura jueva, més enllà de la religió. I com han ajudat la continuïtat de cultura jueva.
Ens preguntem: què ens ha mantingut units? Si no ha estat la intervenció divina la que ens ha mantingut en una línia de continuïtat, què ha estat? La resposta que tinc és totalment racional i laica. Unes coses màgiques, però no un miracle bíblic: d'una banda els llibres i d'altra els nens. I la trobada i el contacte proper, i de ben aviat, entre tots dos. En la Torà hi ha en un vers del segle VIII o abans que ja diu que a l'edat de 3 anys, cada nen l'ha de llegir. No és només un llibre que et diu que el llegeixis, sinó que et diu i ordena que l'ensenyis als teus fills a l'edat de 3 anys. Això va crear una lligam històric sense precedents, de supervivència cultural mai vist enlloc. Ho dic sense intentar idealitzar la cultura jueva o pretendre que vàrem ser o som millor que els altres.

I doncs quina és la diferència amb les altres cultures?
Si mirem totes les cultures medievals occidentals, abans de la modernitat, hi ha una cosa en comú en comparació amb la cultura jueva: que només els privilegiats aprenien a llegir. En canvi, a l'Israel antic, tots els nens aprenien a fer-ho i no hi ha constància d'analfabetisme jueu. Els llibres eren a la taula de cada família, a cada casa, i això és el primer exemple de taula textual en temps pre-moderns. És sensacional. Cap altre país en aquells temps no tenia llibres a taula cada dia; els llibres eren a l'església, al monestir, al palau del bisbe o a les cases dels ciutadans més rics. Els italians d'avui en dia intenten llegir llatí i els grecs moderns intenten llegir grec antic; en canvi els israelians moderns llegeixen hebreu antic i els nens israelians a l'edat de tres anys ja llegeixen la Tanakh de manera natural. Hi ha una diferència enorme.

Els llibres i els nens.
Hem arribat aquí perquè estem lligats als nostres avantpassats a través de la textualitat, i les paraules són fàcils de carregar. Quan els nostres avantpassats van haver de fugir del perill, en ser expulsats de Sefarad o fugint dels progrom de l'Europa de l'est, només salvàvem dues coses: els nens i els llibres. Els dos pilars de la nostra supervivència. Cultura i continuïtat. Som avui aquí gràcies a una energia tremenda encesa pels llibres, el text, perquè estem lligats als nostres avantpassats a través els textos. Hi som perquè les paraules, la memòria textual i verbal són tant fàcils de transportar.

Som avui aquí gràcies a una energia tremenda encesa pels llibres, el text, perquè estem lligats als nostres avantpassats a través els textos

I la relació entre els llibres i el menjar?
Cada festa jueva és un festival textual. El plat Séder és una combinació extraordinària i quasi surrealista de menjar i paraules, que explica històries. Per tant tenim una cultura única de la lectura amb alfabetització universal, des d'una edat molt jove; l'amor per la lectura és quasi sensual. Els nens tornaven a casa amb la família cada vespre, a diferència d'altres cultures com a Grècia, a la Xina o a Roma, on els nens que tenien el privilegi de poder llegir es quedaven a la ciutat i no tornaven més a casa seva. La taula jueva no és només sobre menjar, no només sobre llibre i menjar sinó sobre la transmissió del text d'homes a dones abans de la modernitat, amb llibres a la taula com a aliment per a l'argumentació i la conversa. I la biblioteca com un element estabilitzador i generador de conversa i debat. Un pilar molt sòlid al qual vas afegint llibres cada vegada.

A part dels llibres i els nens i la controvèrsia, vostè parla d'un tret important en la cultura jueva i també essencial per a la supervivència de la cultura: l'humor.
L'humor és part del riure i de l'argumentació. L'humor és part de la sorpresa, sorprendre't a tu mateix i els altres. Una bona broma et sorprèn, et diu una cosa que no havies pensat abans, regira la conversa, i d'això és del que es tracta en l'argumentació jueva. Per al meu pare l'humor també és molt important.

El sentit de l'humor jueu és semblant al català?
És molt similar i funciona com algun tipus d'humor britànic o nord-americà. Per això ens agrada tant Monty Python, que no tenen res de jueus. Són bastant autocrítics, fins i tot absurds, a l'estil de Woody Allen. És l'estil de parlar directe, i alhora absurd. I al mateix temps, tenir la capacitat de fer gràcia, ser irreverent i capgirar la realitat. La irreverència. La reverència és religiosa; la irreverència és riure's de tot: d'un mateix o fins i tot de Déu. És el concepte irreverència reverent, que seria alguna cosa així com ser creient però estar en contínua discussió, conversa i argumentació amb la gent. És part de l'argumentació: sorprendre l'altre, debatre i posar-ho en tot dubte. El debat és part de la nostra cultura des de petits.

Tenim una cultura única de la lectura amb alfabetització universal, des d'una edat molt jove; l'amor per la lectura és quasi sensual

I les dones?
Quan comencem a tenir informació sobre el grau d'alfabetització de les dones és cap al segle XVIII, a Europa i l'Orient mitjà. No és cap sorpresa conèixer que les dones jueves tenien una grau més alt d'alfabetització que els no jueus. La Tanakh està plena de dones fortes, com la Míriam, que balla i canta per al poble d'Israel. Això no passa al Talmud, tot al contrari. Em recorda quan camino en algun carrer de Jerusalem, on has d'anar molt tapada, i vestida d'una certa manera. No sóc gaire partidària d'aquesta visió tancada que tenen els ultraortodoxos que les dones no s'han de sentir i han d'estar tancades a casa. Hi ha dones que canvien la història de moltes maneres, dones que van ser reines, profetesses, esposes, mares. I totes tenen noms i una veu, i ens parlen de diferents maneres. Ens donen idees, algunes van compondre poemes magnífics que retrobem a la Bíblia. Suposem que tot és un invent i que cap d'aquestes dones no van existir. Jo sóc historiadora i em baso en fets, però sé que la ficció es basa en fets.

Una cultura capaç d'inventar històries semblants, sobre dones fortes, sobre personalitats i individualitats de cada una amb els seus noms i veus, fa que aquestes dones existeixen en una societat que les ha inventat. Van ser dones mares actives o dones que ajudaven els nens de les altres a sobreviure, a diferència de les dones de la mitologia grega que quasi totes van acabar de manera tràgica, igual que les seves famílies.

La cultura jueva passa per un bon moment?
La cultura jueva passa per una petita renaixença avui en dia. Com a directora de Paidea, una escola sobre estudis jueus a Estocolm, viatjo sovint per Europa, i veig cada vegada més museus i festivals de llibres, cinema, art, literatura... I tot això està passant ara, contra del món que va com va, i contra el nou antisemitisme creixent. Si el contingut és ric, interessant i atractiu, es torna a renéixer. Hi ha massa llegat i riquesa cultural com perquè es mori o pugui desaparèixer, i per això la cultura israeliana i hebrea està florint. Tenim un gran quantitat de creativitat i energia basada en una gran tradició i història. És una bona combinació.

Què ha significat escriure aquest llibre amb el seu pare?
El meu consell és que no intentis escriure un llibre amb el teu pare fins que no tinguis 50 anys. Després està bé. Necessitàvem aconseguir un equilibri, no es tracta només d'un pare i d'una filla sinó d'un novellista i una historiadora. Ell creu en la veritat de la ficció, jo crec en la veritat dels fets. I això es tradueix al llibre en unes converses i discussions molt interessants. També som un home i una dona que pertanyem a generacions diferents: a mi m'encanten Internet, els ordinadors i el llibres digitals; ell els odia, prefereix els llibres físics. Sempre tenim discussions sobre això, però és el que ens grada i al que estem acostumats des que tenim tres anys.